

PIOTR KOŚCIŃSKI

Akademia Finansów i Biznesu „Vistula”

ORCID: 0000-0002-5030-3654

p.koscinski@vistula.edu.pl

Uzbekistan – internet i alfabet łaciński

Jak uzbeckie media radzą sobie z największymi wyzwaniami początku XXI w.

Uzbekistan – the Internet and the Latin Alphabet

How Uzbek Media Is Coping with the Biggest Challenges of the Early 21st Century

Słowa kluczowe:

Uzbekistan, media,
internet, cyrylica, alfabet
łaciński, Azja Centralna

Keywords:

Uzbekistan, media, internet,
Cyrillic alphabet, Latin
alphabet, Central Asia

Uzbekistan – internet i alfabet łaciński. Jak uzbeckie media radzą sobie z największymi wyzwaniami początku XXI w.

W Uzbekistanie obok przemian politycznych zachodzą dwa istotne procesy w przestrzeni medialnej. Pierwszy, jakim jest stopniowe ograniczanie prasy drukowanej na korzyść wydań internetowych, dotyczy mediów na całym świecie. W Uzbekistanie bowiem, tak jak w innych krajach, szybko rośnie liczba użytkowników internetu i mediów społecznościowych. Drugim procesem jest stopniowe przechodzenie języka uzbeckiego z cyrylicy na alfabet łaciński, co jest skutkiem decyzji politycznych władz państwowych. Równolegle ukazują się publikacje w języku rosyjskim, którym posługuje się jedna z mniejszości narodowych. Etniczni Rosjanie są tam co prawda nieliczni, ale długotrwała rusyfikacja spowodowała, że języka rosyjskiego używa na co dzień także wielu Uzbeków.

Uzbekistan – the Internet and the Latin Alphabet. How Uzbek Media Is Coping with the Biggest Challenges of the Early 21st Century

The media in Uzbekistan, alongside changes related to the political situation in the country, are undergoing two processes. The first concerns the media worldwide: the gradual decline of print media in favor of online publications. In Uzbekistan the number of internet and social media users is growing. The second is the gradual transition of the Uzbek language from the Cyrillic to the Latin alphabet, which is the result of decisions by the authorities. At the same time, publications in Russian are being preserved. Although ethnic Russians are few, long-term Russification has meant that many Uzbeks use Russian on a daily basis.

Media w Uzbekistanie muszą się mierzyć z tymi samymi wyzwaniami, co inne na całym świecie – przede wszystkim przystosować się do wymogów rewolucyjnej zmiany, jaką było pojawienie się internetu. Dzieje się to w warunkach szybkiego wzrostu liczby użytkowników sieci, a także mediów społecznościowych. Równolegle uzbeckie media doświadczają innej, bardzo trudnej zmiany, jaką jest przejście języka uzbeckiego z cyrylicy na alfabet łaciński przy zachowaniu publikacji także w języku rosyjskim, którym posługuje się jedna z mniejszości narodowych. Rosjanie stanowią co prawda tylko 2,1 proc. ludności Uzbekistanu, ale długotrwała rusyfikacja spowodowała, że języka rosyjskiego używa na co dzień bardzo wielu Uzbeków.

Wszystko to trzeba rozpatrywać w szerszym kontekście, media zależą bowiem przede wszystkim od polityki i polityków. Istnieją głębokie współzależności pomiędzy systemem medialnym i istniejącym w danym kraju systemem politycznym. W niniejszym artykule kwestie te potraktowane zostały jednak wyłącznie jako tło dla wspomnianych na wstępie przemian, a więc przechodzenia uzbeckich gazet i czasopism do internetu oraz odejścia od cyrylicy.

Odrębnymi kwestiami, niestety często traktowanymi dość powierzchownie, są zależność mediów od polityki oraz wolność słowa w Uzbekistanie. Można odnieść wrażenie, że zbyt często zapomina się o historii tego kraju, a także o mentalności jego społeczeństwa, usiłując przykładać do wszystkiego europejską czy północnoamerykańską miarę. Niniejszy artykuł dotyczy jednak tych kwestii w bardzo ograniczonym zakresie.

Polityka i gospodarka

Uzbekistan to liczące 37 mln mieszkańców państwo w Azji Środkowej, mające długą i bardzo interesującą historię. Przez kilkaset lat, do drugiej połowy XIX w. na jego obecnym terytorium funkcjonowały chanaty Bucharski, Chiwański i Kokandzki. Zostały one jednak podbite przez Rosję, która utrzymała tam swoje panowanie mimo kolejnych powstań i rebelii. W 1924 r., po wojnie domowej w Rosji, powstała ostatecznie Uzbecka Socjalistyczna Republika Radziecka. Od 1991 r. jest to niepodległy kraj, obecnie najludniejsze po Rosji państwo powstałe po rozpadzie ZSRR.

Na sytuację mediów w Uzbekistanie, tak jak w każdym państwie na świecie, w oczywisty sposób wpływa sytuacja polityczna i gospodarcza

kraju. Jeśli chodzi o aspekt polityczny, wypada podkreślić, że nie ma tam tradycji funkcjonowania w warunkach demokracji, bo ani wspomniane chanaty, ani carska Rosja, ani ZSRR nie były państwami demokratycznymi. Krótkotrwały okres istnienia bardzo ograniczonego rosyjskiego parlamentaryzmu w latach 1905–1917 nie miał zaś na Uzbeków większego wpływu, mimo że w generał-gubernatorstwie turkietańskim, terytorialnie większym niż dzisiejszy Uzbekistan, wybierano deputowanych do Dumy¹ i powstawały tam partie polityczne. Trudno się więc dziwić, że po uzyskaniu niepodległości pierwszym prezydentem został Islom Karimov, były I sekretarz KC Komunistycznej Partii Uzbeckiej SRR, który rządził krajem w sposób autorytarny.

Zmiana sytuacji nastąpiła po śmierci Karimowa, gdy jego następcą został Shavkat Mirziyoyev, wcześniej sprawujący urząd premiera. Podjął on zakrojone na dużą skalę reformy – zarówno polityczne, jak i gospodarcze.

Opis zmian politycznych nie jest przedmiotem niniejszego opracowania, należy jednak odnotować najnowsze wydarzenia, które mają duży wpływ na media oraz dziennikarzy. 27 października 2024 r. w Uzbekistanie odbyły się wybory do izby niższej parlamentu oraz do władz lokalnych. Obserwowała je m.in. misja OBWE, która w swym raporcie stwierdziła, że nie spełniły międzynarodowych standardów. Wskazano m.in. na systemowe ograniczanie wolności stowarzyszania się, zgromadzeń i słowa, brak realnej konkurencji (w tym debaty politycznej i krytyki władz) oraz szereg naruszeń w procesie wyborczym. Odnotowano też jednak posunięcia na rzecz reformy systemu wyborczego i pozytywnie oceniono wzrost udziału kobiet na listach do 40 proc. Wskazano również na wysiłek, jaki władze włożyły w przygotowanie głosowania (zwłaszcza na zmiany prawne i organizacyjne) oraz otwartość na międzynarodowych obserwatorów, których krytyka była bardzo przewidywalna. Jak podkreślono w poświęconym tym wyborom opracowaniu Ośrodka Studiów Wschodnich, to wszystko oraz szerszy kontekst przemian zachodzących w Uzbekistanie świadczą o dużej dynamice wewnętrznej i ciągłym testowaniu zakresu wprowadza-

1 T. В. Котюкова, *Туркестанское направление думской политики в Российской Империи. По документам Центрального государственного архива Республики Узбекистан. 1906–1917 гг.*, „Вестник архивиста” [online], 18 I 2011 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://www.vestarchive.ru/rossika/1306-tyrkestanskoe-napravlenie-dym-skoi-politiki-v-rossiiskoi-imperii-po-dokumentam-centralnogo-gosydarst.html>>.

nych reform, a pod rządami Mirziyoyeva doszło do znaczącego obniżenia represyjności systemu, czym cechował się on za Karimova, oraz m.in. rozszerzenia wolności osobistych².

Według autora tego opracowania, Krzysztofa Strachoty, ostatnie wybory w Uzbekistanie nie były co prawda w pełni demokratyczne, jednak stanowiły ważny element zachodzących w tym państwie zmian systemowych. Reformy Mirziyoyeva mają w założeniu zmodernizować aparat państwowy i gospodarkę, a jednocześnie pozwolić na efektywne zarządzanie ogromną energią społeczną wynikającą m.in. z szybkiego wzrostu demograficznego i rosnących aspiracji obywateli. W tym kontekście wybory dały okazję do mobilizowania i aktywizacji struktur lokalnych i regionalnych, sprawdzania i promocji nowych kadr w celu lepszej kontroli aparatu i sytuacji lokalnej, a w rezultacie – do skuteczniejszego zarządzania społeczeństwem. Otwarcie się na ocenę obserwatorów zagranicznych niesie zaś szansę na kreowanie wizerunku Uzbekistanu jako państwa jeśli nie budującego demokrację, to otwartego na świat i zaangażowanego w reformy³.

Dla uzbeckich mediów wybory te były w znacznej mierze czymś nowym. Przejawem zmian było zorganizowanie pierwszej w historii kraju przedwyborczej debaty liderów partii politycznych, którą transmitowało pięć najważniejszych kanałów telewizyjnych, a oglądało 70–80 proc. społeczeństwa⁴. Wcześniej, mimo istnienia systemu wielopartyjnego, kampanie wyborcze były o wiele mniej intensywne.

Międzynarodowe organizacje zajmujące się prawami człowieka oraz wolnością słowa i mediów oceniają sytuację w Uzbekistanie krytycznie. Według raportu Reporterów bez Granic w 2024 r. państwo to zajmowało pod względem wolności mediów 148 miejsce wśród 180, z końcową notą 37,27 pkt⁵. Jako główne negatywne wydarzenia z 2024 r. wskazano tam dalsze przetrzymywanie w więzieniu blogera i dziennikarza Otabeka

2 K. Strachota, *Fasadowe wybory w Uzbekistanie*, „Ośrodek Studiów Wschodnich” [online], 30 X 2024 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-10-30/fasadowe-wybory-w-uzbekistanie>>.

3 Tamże.

4 Rozmowa autora z rektorem i pracownikami Uniwersytetu Dziennikarstwa w Taszkencie, Taszkent, 30 X 2025.

5 *Uzbekistan*, „Reporters without Borders” [online, dostęp: 15 VI 2025]: <<https://rsf.org/en/index>>.

Sattoriy'ego, który w 2021 r. został skazany na sześć i pół roku więzienia za oszczerstwa, a także ograniczenie wolności słowa w autonomicznej Karakałpacji.

Analitycy wskazują jednak, że pod przewodnictwem prezydenta Mirziyoyeva polityka informacyjna państwa zdaje się ulegać stopniowej reformie. Władze lokalne, jak same twierdzą, starają się położyć nacisk na wzmocnienie roli mediów w życiu państwa i społeczeństwa, zapewnienie przejrzystości pracy organów państwa oraz wolność słowa.

Na poziomie krajowym widoczna jest powolna, ale skuteczna liberalizacja systemu, mająca na celu większe otwarcie na współpracę z podmiotami zagranicznymi, a także utrzymanie kontrolowanego dialogu władzy ze społeczeństwem. Pozytywnie można ocenić decyzję rządu o odblokowaniu platform mediów społecznościowych, które zamknięto w związku z naruszeniem ustawy o danych osobowych z kwietnia 2021 r.⁶

Wypada w tym miejscu zauważyć, że zgodnie z prawem Uzbekistanu dane osobowe obywateli powinny być przechowywane na serwerach znajdujących się na terytorium państwa. W listopadzie 2021 r. Państwowy Inspektorat Kontroli w Sferze Informatyki i Telekomunikacji (Uzkomnazorat) ograniczył także na krótko dostęp do „Facebooka”, „Instagrama”, „LinkedIna”, „Odnoklassników”, „Telegramu” i „YouTube’a”. Niemniej jednak tego samego dnia Mirziyoyev odwołał szefa Uzkomnazoratu Golubshera Ziyayeva i przywrócił dostęp do tych platform, powołując się, jak przekazał rzecznik prezydenta, na „konieczność zapewnienia wolności słowa i prasy, prawa obywateli do otrzymywania i rozpowszechniania informacji oraz wolność wyrażania swoich poglądów, które należą do najważniejszych obszarów polityki państwa”⁷.

Reformy polityczne należy oceniać także na tle bardzo dobrej sytuacji gospodarczej Uzbekistanu. Wynika ona po części z położenia geograficznego (pomimo podwójnej śródlądowości), po części z dużego zasobu wykwalifikowanej siły roboczej, a po części z przemyślanego działania władz państwowych.

6 N. Potera, *Czy Uzbekistan podejmuje realne kroki na rzecz większej otwartości i przejrzystości mediów?*, „Cyber Defence” [online], 30 III 2024 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://cyberdefence24.pl/polityka-i-prawo/sobota-cybermagazyn-czy-uzbekistan-podejmuje-realne-kroki-na-rzecz-wiekszej-otwartosci-i-przejrzystosci-mediow>>.

7 Tamże.

W 2023 r. Uzbekistan przyjął narodową strategię rozwoju do roku 2030 (*Uzbekistan-2030*). Jednym z jej celów jest osiągnięcie do końca trzeciej dekady XXI w. statusu państwa średniego rozwoju. Priorytety obejmują zwiększanie możliwości rozwoju obywateli, zapewnianie im dobrobytu poprzez zrównoważony wzrost gospodarczy, ochronę środowiska i zasobów naturalnych oraz rozwijanie usług publicznych z uwzględnieniem potrzeb społeczeństwa⁸.

Jak optymistycznie oceniał Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW), tempo wzrostu gospodarczego Uzbekistanu jest wysokie i powinno się utrzymać na takim poziomie. Ekspansywna polityka fiskalna, gwałtowny wzrost inwestycji i dynamiczna konsumpcja prywatna spowodowały, że realny wzrost PKB w 2023 r. wyniósł 6 proc. W pierwszym kwartale 2024 r. dynamika wzrostu pozostała wysoka i wyniosła 6,2 proc. rok do roku. Stały wzrost realnych dochodów w połączeniu z podejmowanymi od 2020 r. działaniami na rzecz poszerzania zakresu ubezpieczeń społecznych przyczynił się do stałego spadku wskaźnika ubóstwa z 17 proc. w 2021 r. do 11 proc. w 2023. Inflacja bazowa spadła z 12,3 proc. rok do roku pod koniec 2022 r. do 8 proc. w marcu 2024. Jak czytamy w raporcie MFW,

prognoza jest generalnie pozytywna, jednak ryzyka wewnętrzne i zewnętrzne nie znikają. Intensywne działania reformatorskie, zwłaszcza w sektorze energetycznym, prywatyzacji i sektorze przedsiębiorstw państwowych, poprawiły perspektywy gospodarcze. Prognozuje się, że realny wzrost PKB utrzyma się na wysokim poziomie 5,4 proc. w 2024 r. i będzie wspierany przez silny popyt wewnętrzny, a w 2025 r. wzrośnie nieznacznie do 5,5 proc.⁹

Na dłuższą metę dobre wyniki uzbeckiej gospodarki powinny się przełożyć na rozwój mediów, zwłaszcza prywatnych. Te żyją bowiem przede wszystkim z reklam, a lepiej funkcjonująca gospodarka oznacza wzrost wydatków na marketing. Dodatkowo lepiej zarabiające społeczeństwo gotowe jest wydawać więcej na zakup gazet czy czasopism, a dzięki

8 *Обзор по Узбекистану*, „Группа Всемирного банка” [online, dostęp: 15 VI 2025]: <<https://www.vsemirnyjbank.org/ru/country/uzbekistan/overview>>.

9 *Узбекистан: Заключительное заявление миссии по итогам Консультаций 2024 года в соответствии со Статьей IV*, „Международный валютный фонд” [online], 14 V 2024 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://www.imf.org/ru/News/Articles/2024/05/14/mcs-uzbekistan-staff-concluding-statement-of-the-2024-article-iv-mission>>.

nowocześniejszym i sprawniejszym komputerom oraz smartfonom ma też lepszy dostęp do sieci, co przyczynia się do rozwoju mediów internetowych.

Odejście od cyrylicy

Wyzwaniem, przed którym oprócz Uzbekistanu stały i stoją inne kraje Azji Środkowej, jest rezygnacja z cyrylicy. To trudny, skomplikowany i kosztowny proces, bezprecedensowy w swojej skali. Aż do początku XX w. ludność należąca do Rosji Azji Środkowej, posługująca się przede wszystkim językami tureckimi, stosowała alfabet arabski, a więc ten, w którym został spisany Koran (zdecydowana większość miejscowej ludności to wyznawcy islamu – w Uzbekistanie ok. 97 proc.¹⁰). Po rewolucji 1917 r. komunistyczne władze doprowadziły do stopniowej rusyfikacji nowo powstałych republik związkowych ZSRR (a także republik autonomicznych i innych jednostek administracyjnych), i to mimo prowadzenia z początku polityki korienizacji. Korienizacja oznaczała co prawda wzmocnienie tożsamości narodów ZSRR, ale miała też służyć umocnieniu nowej władzy partii bolszewickiej, a także przekonaniu społeczeństw, że była to ich władza, a nie narzucona z zewnątrz.

Ogólne zasady korienizacji określiło kierownictwo Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików) (RKP(b)). Zasadniczo kluczowe były następujące elementy: kreowanie w ramach sowieckiego etnofederalizmu etnicznych jednostek terytorialno-politycznych (republik związkowych i autonomicznych oraz okręgów i obwodów autonomicznych), kompletowanie ich kadr kierowniczych z przedstawicieli narodowości tytularnej oraz kreowanie kultur narodowych w formie, a socjalistycznych w treści¹¹. Władze republik związkowych i autonomicznych czy okręgów lub obwodów uzupełniały je z kolei o elementy związane z własną wewnętrzną specyfiką¹².

10 2023 Report on International Religious Freedom: Uzbekistan, „U.S. Department of State” [online, dostęp: 15 VI 2025]: <<https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/uzbekistan/>>.

11 G. Skrukwa, *Krym w niepodległej Ukrainie: ojczyzna Tatarów krymskich i obiekt rosyjskich aspiracji*, [w:] *Ukraina. Czas przemian po rewolucji godności*, red. A. Furier, Wydawnictwo Naukowe FNCE, Poznań 2017, s. 200.

12 В. М. Даниленко, *Коренізація*, „Енциклопедія історії України” [online, dostęp: 15 VI 2025]: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Korenizatsiya>.

30 grudnia 1922 r. powstał Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich i doszło do podziału państwa na republiki związkowe – formalnie mające dużą autonomię, faktycznie jednak zależne od władz w Moskwie – a w ich ramach na republiki autonomiczne i okręgi autonomiczne. Tworzenie tych narodowościowych jednostek administracyjnych było praktyczną realizacją idei korienizacji, zgodnie z planami Włodzimierza Lenina. W 1923 r. odbyło się w Moskwie tajne posiedzenie KC RKP(b), na którym postanowiono pozbyć się tych lokalnych działaczy, którzy byli podejrzewani o brak lojalności wobec kierownictwa lub nie wykazywali szczególnego zapału do umacniania komunizmu. Ustalono też, że przedstawiciele władz centralnych muszą pomagać „bardziej zacofanym narodom”, ale powinni to czynić dyskretnie, bez oficjalnego narzucania czegokolwiek.

Lokalne elity, a zwłaszcza inteligencja, aprobowwały politykę korienizacji, choć uznawano ją za niewystarczającą. Niemniej jednak na jakiś czas zatrzymana została rusyfikacja, choć już wcześniej uległo jej bardzo wielu działaczy komunistycznych, także lokalnych. Powstało zatem wiele książek w językach różnych narodów i grup etnicznych, w tym słowniki i podręczniki. W 1932 r. wskaźnik alfabetyzacji w Tadżykistanie wzrósł do 52 proc., w Turkmenistanie – do 61 proc., a w Uzbekistanie – do 72 proc. W 1930 r. obowiązkowa podstawowa edukacja prowadzona była w językach siedemdziesięciu narodów. Dzięki korienizacji rozwijały się literatura, sztuka, teatr i kino, ale rósł przy tym wpływ partii komunistycznej na szerokie grupy ludności¹³.

Niezależnie od tak prowadzonej korienizacji bolszewicy utrzymywali znaczący wpływ Rosjan na funkcjonowanie partii i państwa. Czołowe stanowiska kierownicze w poszczególnych republikach zajmowali co prawda przedstawiciele narodu tytularnego, ale ich zastępcami byli zazwyczaj Rosjanie, czasami *de facto* sprawujący realną władzę. Rusyfikacja sprowadzała się głównie do upowszechnienia języka rosyjskiego oraz rosyjskiej kultury i sztuki.

Od końca lat dwudziestych korienizacja była ograniczana, zwłaszcza w związku z narastającymi obawami władz przed powstaniem ruchów odśrodkowych w poszczególnych republikach. Radykalna zmiana polityki partii komunistycznej nastąpiła pomiędzy XVI zjazdem WKP(b) w 1930 r.

13 Tamże.

a XVII zjazdem w 1934. W latach 1933–1934 doszło do odwrotu od korie-nizacji, głównie pod hasłami walki z nacjonalizmem. Generalnie wskutek zmian polityki nastąpiły powrót do rusyfikacji i wzmocnienie Rosji wobec innych regionów¹⁴.

Ważnym elementem rusyfikacji było przejście pisanych języków naro-dowych Azji Środkowej na cyrylicę. W Uzbekistanie alfabet arabski porzu-cony został w 1928 r., głównie dlatego, że uznano go za zbyt mało świecki¹⁵. Najpierw zdecydowano o przejściu na pismo łacińskie, tzw. janalif ('nowy alfabet'), w radzieckiej prasie określany jako nowy alfabet turecki¹⁶. Był to projekt mający na celu opracowanie dla wszystkich języków tureckich jednolitego alfabetu opierającego się na piśmie łacińskim. Zaproponowany został pod koniec lat dwudziestych w ramach ogólnozwiązkowego pro-jektu latynizacji, a następnie oficjalnie wprowadzony w tureckojęzycznych republikach ZSRR w miejsce pisma arabskiego. Już w 1939 r. zastąpiła go jednak cyrylica¹⁷. Wcześniej władze ZSRR obawiały się, że wprowadzenie cyrylicy zostanie uznane za imperialistyczne działanie Moskwy¹⁸.

Język rosyjski i cyrylica w republikach narodowych były instrumentami miękkiej siły Kremla, zresztą bardzo skutecznymi. Świadczy o tym sze-reg faktów, m.in. ogromna liczba książek wydawanych w językach narodo-wych cyrylicą, a także obecność wielu rosyjskojęzycznych mediów¹⁹. Regułą, która obowiązywała od lat dwudziestych XX w., było istnienie we wszyst-kich republikach poza Rosyjską Federacyjną SRR dwóch gazet centralnych, zazwyczaj wydawanych wspólnie przez KC partii komunistycznej oraz rząd

14 Tamże.

15 N. Saida, *Uzbekistan's Drawn-Out Journey from Cyrillic to Latin Script*, „The Diplomat” [online], 20 I 2023 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://thediplomat.com/2023/01/uzbekistans-drawn-out-journey-from-cyrillic-to-latin-script/>>.

16 Яналиф, „Академик” [online, dostęp: 15 VI 2025]: <<https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/705871>>.

17 Узбекский язык, „Энциклопедия Кругосвет” [online, dostęp: 15 VI 2025]: <https://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/UZBEKSKI_YAZIK.html>.

18 N. Saida, *Uzbekistan's...*

19 М. Джангиров, А. Захватов, *Переход на латиницу в Узбекистане вызывает больше вопросов, чем ответов*, „Новости Узбекистана” [online], 28 II 2024 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://nuz.uz/2024/01/28/perehod-na-latiniczu-v-uzbekistane-vyzyvaet-bolshe-voprosov-chem-otvetov/>>.

danej republiki. Jedna z nich ukazywała się w języku narodowości tytularnej, a druga – po rosyjsku i ta z reguły miała większe znaczenie.

Rozpad ZSRR rozpoczął proces derusyfikacji Azji Centralnej. W latach dziewięćdziesiątych państwa tego regionu uznały, że receptą na wzmocnienie ich tożsamości narodowej, a zarazem wzajemne odróżnienie się od siebie, będzie narodowa polityka językowa. Przed rokiem 1991 w ramach systemu kierowanej przez partię komunistyczną polityki radzieckiej w mniejszym lub większym stopniu stworzono kolektywną radziecką tożsamość. Po rozpadzie ZSRR za priorytet w każdym z tych krajów uznano budowanie własnej tożsamości narodowej²⁰. Jej elementem było stopniowe odchodzenie od języka rosyjskiego i cyrylicy.

Po rozpadzie ZSRR decyzję o przejściu z cyrylicy na alfabet łaćniński podjęto w Azerbejdżanie, Turkmenistanie i Uzbekistanie. W Kazachstanie postanowienie w tej sprawie zapadło w 2017 r., ale jego realizacja jest odkładana. Dla wielu osób był to krok nieoczekiwany, a nawet wydawał się niebezpieczny, ale przywódcy i naukowcy w tych krajach uznali taką zmianę nie tylko za niezbędną dla rozwoju rodzimej nauki i techniki, ale także za swoje prawo, wyraz suwerenności i zdystansowania się od Rosji. Postsowieckie państwa Azji Środkowej z wyjątkiem Kirgistanu i Tadżykistanu zainicjowały przejście na alfabet łaćniński niemal natychmiast po upadku ZSRR.

W 1989 r., gdy przywódcą ZSRR był Michaił Gorbaczow, Rada Najwyższa Uzbekiej SRR przyjęła ustawę 'O języku państwowym Uzbekiej SRR', ogłaszając uzbeki jedynym językiem państwowym. Rosyjski jednak zachował w Uzbekistanie status języka komunikacji międzyetnicznej do 1995 r., gdy ostatecznie stał się językiem jednej z mniejszości narodowych.

Zaledwie dwa lata po uzyskaniu niepodległości, 2 września 1993 r. uzbeki parlament przyjął ustawę o przejściu na alfabet łaćniński, „opartą na pozytywnych doświadczeniach z lat 1929–1940 [...] i uwzględniającą życzenie wyrażone przez przedstawicieli ogółu społeczeństwa”. Choć oficjalnie zamierzano „przyspieszyć rozwój republiki we wszystkich kierunkach i włączyć ją do światowego systemu komunikacyjnego”, posunięcie to wiązało się z koniecznością oddalenia się od Rosji i jej wpływów²¹.

20 J. W. Bourdais Park, A. Adibayeva, D. Saari, *Politics of Regionalism in Central Asia. Multilateralism, Institutions, and Local Perception*, Palgrave Macmillan, Singapore 2023.

21 N. Saida, *Uzbekistan's...*

W 1993 r. założono całkowite przejście na alfabet łaciński od 1 stycznia 2023 r. Do tego czasu w Uzbekistanie miały być używane zarówno cyrylica, jak i łacinka. Oficjalna korespondencja w instytucjach państwowych prowadzona była w języku uzbeckim z zastosowaniem cyrylicy, jednakże w szkołach i na uniwersytetach nauczanie odbywało się już w po uzbecku z wykorzystaniem pisma łacińskiego²².

Okolo jednej trzeciej populacji Uzbekistanu, głównie starsze pokolenie, a zwłaszcza uzbecka inteligencja, preferuje cyrylicę, a niemal wszyscy młodzi ludzie czytają i piszą zarówno cyrylicą, jak i alfabetem łacińskim. Na ten drugi najchętniej przechodzą młodzi²³. W istocie rzeczy w Uzbekistanie współistnieją dwa systemy – łaciński i cyrylica. Można się spodziewać, że popularność cyrylicy będzie spadać, aż w pewnym momencie stanie się ona zbyt rzadka, ale dojdzie do tego dopiero wówczas, gdy nowe pokolenia zastąpią te, które pamiętają czasy ZSRR²⁴. W obecnej sytuacji spadło też zapewne russyfikacyjne znaczenie cyrylicy. Wzmocnił się bowiem nie tylko sam Uzbekistan, ale też konkurencyjne wobec Rosji centra cywilizacyjne, jak Chiny czy Turcja.

Dla mediów oznacza to konieczność stosowania dwóch alfabetów, a zazwyczaj także dodatkowo języka rosyjskiego. Rządowe pismo „Yangi Uzbekiston” w internetowym wydaniu publikuje treści w języku uzbeckim zarówno z zastosowaniem pisma łacińskiego, jak i cyrylicy. Istnieje również

22 B. Abdülkerimov, O. Keskin [i in.], *Узбекистан к 2023 году завершит переход к латинскому алфавиту*, „Агентство «Анадолу»” [online], 6 IV 2021 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://www.aa.com.tr/ru/%D0%BC%D0%B8%D1%80/%D1%83%D0%B7%D0%B1%D0%B5%D0%BA%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BD-%D0%BA-2023-%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D1%83-%D0%B7%D0%BD-%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%B8%D1%82-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%85%D0%BE%D0%B4-%D0%BA-%D0%BB%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83-%D0%BD%D0%BB%D1%84%D0%BD%D0%B2%D0%B8%D1%82%D1%83/2199851>>.

23 Rozmowa autora z Salimem Musurmonovichem Doniyorovem, redaktorem naczelnym pisma „Yangi Uzbekiston” oraz „Prawda wostoka”, Taszkent, 1 X 2024.

24 A. Захватов, *Переход на латинский алфавит в Центральной Азии оказался непростым*, „Независимая газета” [online], 8 XII 2024 [dostęp: 15 VI 2025]: <https://www.ng.ru/dipkurer/2024-12-08/11_9151_asia.html?id_user=Y>.

jego wersja w języku rosyjskim²⁵. Dwujęzyczne są również prywatny portal informacyjny „Kun” (uzb. ‘dzień’) i popularny portal „Gazeta”²⁶. Wszystko to oznacza, że wydawcy uzbeckich mediów muszą wydawać znacznie więcej pieniędzy niż tego rodzaju podmioty w innych krajach, np. europejskich, by dotrzeć do całego społeczeństwa. O ile przy tworzeniu dwóch wersji językowych gazety konwersja z cyrylicy na alfabet łaciński i na odwrót może się dokonywać automatycznie (choć oczywiście wymaga sprawdzenia przez redaktora), o tyle do publikowania treści po rosyjsku niezbędne jest też zatrudnienie tłumaczy. Ta skomplikowana sytuacja z pewnością będzie jeszcze trwać.

Można się jednak spodziewać, że w miarę dorastania pokoleń stosujących alfabet łaciński to właśnie on będzie w coraz większym stopniu dominować. Kluczowe pytanie brzmi: Czy i kiedy uzbeckie media w ogóle zrezygnują z cyrylicy? Odpowiedź może być wyłącznie hipotezą, a najbardziej prawdopodobne jest to, że musi upłynąć co najmniej kilkadziesiąt lat.

Droga do internetu

Kolejnym wielkim wyzwaniem dla uzbeckich mediów jest funkcjonowanie w internecie. Liczba użytkowników sieci w tym kraju ciągle rośnie, spada zaś liczba i nakład pism drukowanych, wskutek czego kluczowe stało się posiadanie wydań internetowych.

Jest to jednak tendencja ogólnoświatowa, co widać chociażby na przykładzie Polski. Pomiędzy trzecim kwartałem 2023 r. a trzecim 2024 sprzedaż drukowanych wydań „Rzeczpospolitej” spadła o 17,5 proc. (25 tys. egz.), „Gazety Wyborczej” – o 16,7 proc. (31 tys.), „Parkietu” – o 12,8 proc. (2,9 tys.), „Dziennika Gazety Prawnej” – o 11,5 proc. (23,5 tys.), a „Faktu” – o 9,7 proc. (107 tys.), czyli średnio – o 9,9 proc.²⁷ W Stanach

25 Wersja portalu w języku uzbeckim i alfabecie łacińskim: „Yangi O‘zbekiston” [online, dostęp: 15 VI 2025]: <<https://yuz.uz/uz>>.

26 „Kun” [online, dostęp: 16 II 2025]: <kun.uz>; „Gazeta” [online, dostęp: 16 II 2025]: <gazeta.uz>.

27 Sprzedaż dzienników w III kw. 2024 r. wyniosła ponad 303 tys. sztuk, „Polska Agencja Prasowa” [online], 12 XI 2024 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://biznes.pap.pl/wiadomosci/firmy/sprzedaz-dziennikow-w-iii-kw-2024-r-wyniosla-ponad-303-tys-sztuk>>.

Zjednoczonych od 2005 r. w ogóle zniknęła jedna czwarta gazet i czasopism, a upadek prasy drukowanej przyspieszył jeszcze w ostatnich latach²⁸. Co prawda w niektórych krajach Azji, jak Indie, sytuacja pism drukowanych nie jest aż tak zła, niemniej długofalowo można się spodziewać, że i tam dojdzie do analogicznych przemian. Należy jednak poczynić w tym kontekście ważną uwagę: sytuacja w wielu krajach świata pokazuje, że rozwój mediów i internetu, a także dialog ze społeczeństwem nie muszą oznaczać zamierzonej lub niezamierzonej demokratyzacji systemu, choć mogą. Wiele przykładów – w tym Chin, gdzie odsetek użytkowników sieci jest wyższy niż w Uzbekistanie – pokazuje, że internet może się rozwijać bardzo dynamicznie w warunkach niedemokratycznych; niekoniecznie musi się wiązać z promocją niezależnej informacji, może natomiast ułatwiać zarządzanie, kanalizować emocje społeczne oraz stymulować rozwój technologiczny i gospodarczy.

Historia uzbeckiego internetu jest podobna do tego, co działo się w innych państwach regionu. W 1995 r. zarejestrowana została uzbecka domena „uz”, a z roku na rok zwiększała się liczba stron internetowych tworzonych na jej podstawie. Na początku 2017 r. przekroczyła 30 tys. Według danych z końca 2016 r. w Uzbekistanie regularnie korzystało z internetu 46,4 proc. ludności, a stały dostęp do szerokopasmowej sieci miało ok. 1,9 mln osób, czyli ok. 5 proc. populacji²⁹.

Pierwotnie rozwojowi mediów w internecie służyły działania instytucji państwowych. To uzbecki rząd sprzyjał powstaniu w 1996 r. Centrum Informacyjnego, które wyposażone zostało w rozbudowaną bazę komputerową i regularnie dostarczało aktualnych informacji mediom tradycyjnym, przekazując wiadomości krążące w globalnych sieciach internetowych. Władze państwowe przyjęły też stosowne ramy prawne dla funkcjonowania mediów w internecie: ustawę ‘O informatyzacji’ i rozporządzenie ‘O środkach służących dalszemu wdrażaniu i rozwojowi nowoczesnych techno-

28 I. Miller, *Report: More than 5,600 Newspapers Remain in the US*, „Capitol Fax” [online], 23 X 2024 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://capitolfax.com/2024/10/23/report-fewer-than-5600-newspapers-remain-in-the-us/>>.

29 Б. М. Хасанов, *Интернет-СМИ в Узбекистане и их влияние на развитие гражданского общества*, „Локус” 2017, № 2: <<https://cyberleninka.ru/article/n/internet-smi-v-uzbekistane-i-ih-vliyanie-na-razvitie-grazhdanskogo-obschestva>> [dostęp: 31 VII 2025].

logii informacyjnych i komunikacyjnych', a później także 'Kompleksowy program rozwoju krajowego systemu informacyjnego i komunikacyjnego Republiki Uzbekistanu na lata 2013–2020'. Podjęto także szereg działań na rzecz rozwoju technologii informacyjnych w placówkach oświatowych, kulturalnych i informacyjnych³⁰.

Wszystkie wspomniane działania, oczywiście łącznie z przemianami politycznymi oraz szybkim rozwojem gospodarczym, przyniosły wymierne efekty. W 2024 r. w Uzbekistanie było 29,52 mln użytkowników internetu, a dostęp do sieci miało 83,3 proc. ludności, przy czym rok do roku wzrost wyniósł 1,5 p.p. Jest to sytuacja porównywalna z Polską, gdzie według danych GUS w tym samym roku z internetu korzystało 87,6 proc. społeczeństwa³¹.

W 2024 r. liczba użytkowników mediów społecznościowych w Uzbekistanie wyniosła 8,7 mln, co stanowiło 24,6 proc. populacji, a w ciągu roku odnotowano w tym aspekcie wzrost o 107 proc.! Co ciekawe, z „Facebooka” korzystało wówczas 2,15 mln mieszkańców Uzbekistanu, podczas gdy z „Instagrama” – 4,5 mln, co oznaczało wzrost liczby użytkowników o odpowiednio 30 i 8,1 proc., i to tylko w ciągu jednego kwartału. Istotna jest też inna dana: aż 95,5 proc. obywateli Uzbekistanu dysponowało telefonami komórkowymi³².

To wszystko oznacza, że środkowoazjatycki kraj odnotowuje identyczne trendy jak rozwinięte kraje świata i wypada znacznie lepiej niż niektórzy jego sąsiedzi. Dla porównania w Turkmenistanie z internetu korzysta 39,5 proc. obywateli, a z mediów społecznościowych – zaledwie 1,7 proc.³³,

30 Ф. Муминова, *Функционирование онлайн-СМИ Узбекистана*, [w:] *Мультимедийная журналистика: медиакоммуникации и медиаиндустрия. Материалы II Международной научно-практической конференции*, Белорусский государственный университет, Минск 2019: <<https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/217297/1/308-311.pdf>> [dostęp: 15 VI 2025].

31 *W 2024 r. 87,6 proc. Polaków regularnie korzysta z internetu – GUS*, „Polska Agencja Prasowa” [online], 16 XII 2024 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://biznes.pap.pl/wiadomosci/firmy/w-2024-r-876-proc-polakow-regularnie-korzysta-z-internetu-gus>>.

32 S. Kemp, *Digital 2024: Uzbekistan*, „Data Reportal” [online], 23 II 2024 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://datareportal.com/reports/digital-2024-uzbekistan>>.

33 Tenże, *Digital 2024: Turkmenistan*, „Data Reportal” [online], 23 II 2024 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://datareportal.com/reports/digital-2024-turkmenistan>>.

w Tadżykistanie natomiast odpowiednio 42,6 i 15,6 proc.³⁴ To zaś oznacza z jednej strony zwiększone zainteresowanie mediami w sieci, a z drugiej – rosnące możliwości przechodzenia mediów do internetu.

Zgodnie z przyjętą w Uzbekistanie ustawą 'O środkach masowego przekazu' strony internetowe zaliczane są do mediów elektronicznych i podlegają rejestracji. Jednocześnie muszą spełniać wymogi analogiczne do mediów drukowanych. Pozwala im to w pełni korzystać z przywilejów, gwarancji i możliwości, jakie prawo daje mediom i dziennikarzom. Ich właściciele czy wydawcy zobowiązują się jednocześnie do przestrzegania wymogów prawnych. Wspomniana ustawa nakłada bowiem odpowiedzialność za zamieszczanie w sieci nieobiektywnych materiałów³⁵.

Według danych Agencji Informacji i Komunikacji Masowej przy Administracji Prezydenta Uzbekistanu między 2016 a 2024 r. liczba środków masowego przekazu w tym kraju wzrosła z 1514 do 2349, w tym czasopism – z 309 do 866, kanałów telewizyjnych – z 65 do 89, portali internetowych – z 395 do 738. Odnotowano również, że w ciągu ostatnich ośmiu lat rozpoczęło działalność 6 agencji informacyjnych, a liczba aktywnych blogerów wzrosła z 50 do 1,2 tys.! W tym samym czasie o 15 proc. (z 691 do 600) zmniejszyła się liczba gazet drukowanych, a o 25 proc. (z 35 do 29) – liczba stacji radiowych.

Jak wyjaśniał dyrektor agencji Asadjon Khodayev, zmniejszenie liczby gazet i stacji radiowych wynika z faktu, że wcześniej większość publikacji drukowanych wydawana była w znacznej mierze dzięki dotacjom i kontraktom rządowym, natomiast obecnie powstaje coraz więcej mediów tworzonych w oparciu o technologie cyfrowe. Koszty ich wydawania są znacznie niższe niż gazet i czasopism drukowanych, tworzą więc konkurencję, którą bardzo trudno pokonać. W Uzbekistanie istnieją też wciąż jednak czytelnicy przyzwyczajeni do prasy drukowanej, którzy nadal chcą czytać tradycyjne gazety. Trendy są tam zatem identyczne jak na całym świecie³⁶.

34 Tenże, *Digital 2024: Tajikistan*, „Data Reportal” [online], 23 II 2024 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://datareportal.com/reports/digital-2024-tajikistan>>.

35 Б. М. Хасанов, *Интернет-СМИ...*

36 У газеты нет будущего? В Узбекистане число радиостанций и газет сокращается в последние 8 лет, „UZ 24” [online], 24 X 2024 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://uz24.uz/ru/articles/aov-10-24>>.

Uzbeckie gazety są obecne i bardzo aktywne w internecie. Nie ma dokładnych, aktualnych danych, ale w 2023 r. na pierwszym miejscu pod względem popularności sytuował się wspomniany już portal „Kun”. Założony został w 2012 r. i miał w tamtym czasie 7,4 mln odsłon dziennie, będąc jednym z najważniejszych portali informacyjnych. W popularnym „Telegramie” obserwuje go ponad 1 mln osób, a dla wielu Uzbeków to właśnie „Telegram” jest podstawowym źródłem informacji³⁷. Na drugim miejscu znalazł się „Qalampir” (uzb. ‘pieprz’) z 5,7 mln odsłon³⁸. Nieco mniejszy zasięg ma starsza, powstała w 2008 r. „Gazeta” – 4,7 mln odsłon, stworzona zresztą pierwotnie jako medium wyłącznie rosyjskojęzyczne, a dopiero po jakimś czasie uzupełniona o wersje uzbeckojęzyczne w dwóch rodzajach pisma³⁹. Na kolejnej pozycji uplasował się „Daryo” (uzb. ‘rzeka’) z 3,8 mln odsłon⁴⁰. Inne prywatne portale notowały znacznie mniej wyświetleń – poniżej 1,5 mln⁴¹.

W uzbeckim internecie są jednak również obecne tytuły rządowe, zwłaszcza uzbeckojęzyczny „Yangi Uzbekiston” (uzb. ‘nowy Uzbekistan’) oraz rosyjskojęzyczna „Prawda wostoka” (ros. ‘prawda wschodu’). Ich strony internetowe rozwijają się, a ponadto oba obecne są w mediach społecznościowych, w tym na „Telegramie”, „Facebooku”, „Instagramie” czy „YouTube”⁴².

Największy rozwój uzbeckich mediów w internecie nastąpił – co nie powinno dziwić – podczas pandemii koronawirusa. Są też jednak i inne przyczyny, do których należy zaliczyć zwłaszcza liberalizację gospodarki,

37 Rozmowa autora z Akramyonem Fozilovem, Abdulazizem Daniyarovem i Jakhongirem Azimovem z Public Foundation for Support and Development of National Mass Media, Taszkent, 1 X 2024.

38 „Qalampir” [online, dostęp: 16 II 2025]: <qalampir.uz>.

39 О. Шомуродов, „Газета.uz” – современное русскоязычное интернет-издание Узбекистана, „Актуальные проблемы журналистики” 2023, вып. 18: <<https://vital.lib.tsu.ru/vital/access/services/Download/koha:001131492/SOURCE1>> [dostęp: 16 II 2025].

40 „Daryo” [online, dostęp: 16 II 2025]: <daryo.uz>.

41 Топ-15 популярных медиа Узбекистана: люди меньше читают, больше смотрят видео, „Yuksalish” [online], 23 II 2023 [dostęp: 15 VI 2025]: <https://yumh.uz/ru/news_detail/564>.

42 Rozmowa autora z Salimem Musurmonovichem Doniyorovem, redaktorem naczelnym pism „Yangi Uzbekiston” oraz „Prawda wostoka”, Taszkent, 1 X 2024.

której skutkiem jest wzrost rynku reklamy cyfrowej⁴³. Rozwój ten jest jednak również skutkiem zmian politycznych, bez których nierealne byłoby tworzenie nowych mediów prywatnych.

Podsumowanie

Media w Uzbekistanie mają przed sobą więcej wyzwań niż te w wielu innych krajach europejskich czy nawet azjatyckich. O ile kwestia przechodzenia do internetu jest niemal identyczna jak choćby w Polsce, o tyle sprawy lingwistyczne, czyli używanie dwóch alfabetów i dwóch języków, stanowią zupełnie unikalne wyzwanie. Owszem, po upadku powstania styczniowego powstał projekt cyrylicyzacji języka polskiego⁴⁴, ale na szczęście nie został zrealizowany. W administracji i sądownictwie wprowadzono natomiast przymus używania języka rosyjskiego i zakaz stosowania polszczyzny, a od 1866 r. zaczęło obowiązywać nauczanie rosyjskiego w gimnazjach Królestwa Polskiego. Język polski stał się przedmiotem nieobowiązkowym, uczonym po rosyjsku⁴⁵. W jeszcze większym stopniu rusyfikacja dotknęła Polaków na obszarach wcielonych bezpośrednio do Cesarstwa Rosyjskiego. Podczas pierwszej wojny światowej na terenach zajętych przez Niemcy i Austro-Węgry rozpoczęła się jednak derusyfikacja, ostatecznie dokończona w II Rzeczypospolitej. Porównanie ówczesnych wydarzeń z tym, co dzieje się w Azji Centralnej, byłoby bardzo interesujące.

Zmiany w uzbeckich mediach można w pewnej mierze traktować jako wzorcowe dla Azji Centralnej. Państwa tego regionu, choć blisko współpracują i bywają postrzegane jako całość, różnią się między sobą historycznie, kulturowo i gospodarczo. Uzbekistan poszedł chyba najdalej zarówno w kwestiach politycznych (co powinno być tematem odrębnego opraco-

43 Rozmowa autora z Akramyonem Fozilovem, Abdulazizem Daniyarovem i Jakhongirem Azimovem z Public Foundation for Support and Development of National Mass Media, Taszkent, 1 X 2024.

44 С. Сиес-Кжишковский, *Гражданский шрифт для польского языка. Эпизод из истории просвещения в Королевстве Польском*: <https://web.archive.org/web/20160709195326/http://www.aboutbooks.ru/files/jornal_maintenance/200807/140201321f917b6e9adf4de364365003.pdf> [dostęp: 15 VI 2025].

45 K. S., *Obowiązek nauki rosyjskiego w gimnazjach Królestwa Polskiego [5 I 1866]*, „Muzeum Historii Polski” [online, dostęp: 15 VI 2025]: <<https://muzhp.pl/kalendarium/obowiazek-nauki-rosyjskiego-w-gimnazjach-krolestwa-polskiego>>.

wania), jak i językowych oraz w formie publikowania (papier vs internet). Wszystko to sprawia, że wskazana jest staranna obserwacja dalszego rozwoju prasy w tym kraju.

Bibliografia

- Abdülkerimov B., Keskin O. [i in.], *Uzbekistan k 2023 godu zaveršit perehod k latinskomu alfavitu*, „Agentstvo »Anadolu«” [online], 6 IV 2021 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://www.aa.com.tr/ru/%D0%BC%D0%B8%D1%80/%D1%83%D0%B7%D0%B1%D0%B5%D0%BA%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BD-%D0%BA-2023-%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D1%83-%D0%B7%D0%BD-%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%B8%D1%82-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%85%D0%BE%D0%B4-%D0%BA-%D0%BB%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83-%D0%BD%D0%BB%D1%84%D0%BD%D0%B2%D0%B8%D1%82%D1%83/2199851>>.
- Ānalif, „Akademik” [online, dostęp: 15 VI 2025]: <<https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/705871>>.
- Bourdais Park J. W., Adibayeva A., Saari D., *Politics of Regionalism in Central Asia. Multilateralism, Institutions, and Local Perception*, Palgrave Macmillan, Singapore 2023.
- Danilenko V. M., *Korenizaciâ*, „Enciklopediâ istoriï Ukraïni” [online, dostęp: 15 VI 2025]: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21PO1=O&S21PO2=O&S21PO3=TRN=&S21COLORTERMS=O&S21STR=Korenizatsiya>.
- „Daryo” [online, dostęp: 16 II 2025]: <daryo.uz>.
- Džangirov M., Zahvatov A., *Perehod na latinicu v Uzbekistane vyzyvaet bolše voprosov, čem otvetov*, „Novosti Uzbekistana” [online], 28 II 2024 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://nuz.uz/2024/01/28/perehod-na-latinicu-v-uzbekistane-vyzyvaet-bolshe-voprosov-chem-otvetov/>>.
- „Gazeta” [online, dostęp: 16 II 2025]: <gazeta.uz>.
- Hasanov B. M., *Internet-SMI v Uzbekistane i ih vliânie na razvitie graždanskogo obšestva*, „Lokus” 2017, № 2: <<https://cyberleninka.ru/article/n/internet-smi-v-uzbekistane-i-ih-vliyanie-na-razvitie-grazhdanskogo-obschestva>> [dostęp: 31 VII 2025].
- K. S., *Obowiązek nauki rosyjskiego w gimnazjach Królestwa Polskiego [5 I 1866]*, „Muzeum Historii Polski” [online, dostęp: 15 VI 2025]: <<https://muzhp.pl/kalendarium/obowiazek-nauki-rosyjskiego-w-gimnazjach-krolestwa-polskiego>>.
- Kemp S., *Digital 2024: Tajikistan*, „Data Reportal” [online], 23 II 2024 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://datareportal.com/reports/digital-2024-tajikistan>>.

- Kemp S., *Digital 2024: Turkmenistan*, „Data Reportal” [online], 23 II 2024 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://datareportal.com/reports/digital-2024-turkmenistan>>.
- Kemp S., *Digital 2024: Uzbekistan*, „Data Reportal” [online], 23 II 2024 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://datareportal.com/reports/digital-2024-uzbekistan>>.
- Kotûkova T. V., *Turkestanskoe napravlenie dumskej politiki v Rossijskoj Imperii. Po dokumentam Central'nogo gosudarstvennogo arhiva Respubliki Uzbekistan. 1906–1917 gg.*, „Vestnik arhivista” [online], 18 I 2011 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://www.vestarchive.ru/rossika/1306-tyrkestanskoe-napravlenie-dymskoi-politiki-v-rossiiskoi-imperii-po-dokumentam-centralnogo-gosudarst.html>>.
- „Kun” [online, dostęp: 16 II 2025]: <kun.uz>.
- Miller I., *Report: More than 5,600 Newspapers Remain in the US*, „Capitol Fax” [online], 23 X 2024 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://capitolfax.com/2024/10/23/report-fewer-than-5600-newspapers-remain-in-the-us/>>.
- Mul'timedijnââ žurnalistika: mediakommunikacii i mediaindustriâ. *Materijalij II Meždunarodnoj naučno-praktičeskoj konferencii*, Belorusskij gosudarstvennyj universitet, Minsk 2019: <<https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/217297/1/308-311.pdf>> [dostęp: 15 VI 2025].
- Muminova F., *Funkcionirovanie onlajn-SMI Uzbekistana*, [w:] *Mul'timedijnââ žurnalistika: mediakommunikacii i mediaindustriâ. Materijalij II Meždunarodnoj naučno-praktičeskoj konferencii*, Belorusskij gosudarstvennyj universitet, Minsk 2019: <<https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/217297/1/308-311.pdf>> [dostęp: 15 VI 2025].
- Obzor po Uzbekistanu*, „Gruppa Vsemirnogo banka” [online, dostęp: 15 VI 2025]: <<https://www.vsemirnyjbank.org/ru/country/uzbekistan/overview>>.
- Potera N., *Czy Uzbekistan podejmuje realne kroki na rzecz większej otwartości i przejrzystości mediów?*, „Cyber Defence” [online], 30 III 2024 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://cyberdefence24.pl/polityka-i-prawo/sobota-cybermagazyn-czy-uzbekistan-podejmuje-realne-kroki-na-rzecz-wiekszej-otwartosci-i-przejrzystosci-mediow>>.
- „Qalampir” [online, dostęp: 16 II 2025]: <qalampir.uz>.
- Saida N., *Uzbekistan's Drawn-Out Journey from Cyrillic to Latin Script*, „The Diplomat” [online], 20 I 2023 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://thediplomat.com/2023/01/uzbekistans-drawn-out-journey-from-cyrillic-to-latin-script/>>.
- Siess-Kžiškovskij C., *Graždanskij šrift dlâ pol'skogo âzyka. Ėpizod iz istorii prosvešeniâ v Korolevstve Pol'skom*: <https://web.archive.org/web/20160709195326/http://www.aboutbooks.ru/files/jornal_maintenance/200807/140201321f917b6e9adf4de364365003.pdf> [dostęp: 15 VI 2025].
- Skrukwa G., *Krym w niepodległej Ukrainie: ojczyzna Tatarów krymskich i obiekt rosyjskich aspiracji*, [w:] *Ukraina. Czas przemian po rewolucji godności*, red. A. Furier, Wydawnictwo Naukowe FNC, Poznań 2017.
- Sprzedaż dzienników w III kw. 2024 r. wyniosła ponad 303 tys. sztuk*, „Polska Agencja Prasowa” [online], 12 XI 2024 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://biznes.pap.pl/wiadomosci/firmy/sprzedaz-dziennikow-w-iii-kw-2024-r-wyniosla-ponad-303-tys-sztuk>>.

- Strachota K., *Fasadowe wybory w Uzbekistanie*, „Ośrodek Studiów Wschodnich” [online], 30 X 2024 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-10-30/fasadowe-wybory-w-uzbekistanie>>.
- Šomurodov O., „Gazeta.uz” – *sovremennoe russkoâzyčnoe internet-izdanie Uzbekistana*, „Aktual’nye problemy žurnalistiki” 2023, vyp. 18: <<https://vital.lib.tsu.ru/vital/access/services/Download/koha:001131492/SOURCE1>> [dostęp: 16 II 2025].
- Top-15 populárnyh media Uzbekistana: lûdi men’she čitaût, bol’she smotrât video*, „Yuksalish” [online], 23 II 2023 [dostęp: 15 VI 2025]: <https://yumh.uz/ru/news_detail/564>.
- [*Twenty-Twenty Three*] 2023 *Report on International Religious Freedom: Uzbekistan*, „U.S. Department of State” [online, dostęp: 15 VI 2025]: <<https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/uzbekistan/>>.
- U gazety net budušeġo? V Uzbekistane čislo radiostancij i gazet sokrašaetsâ v poslednie 8 let*, „UZ 24” [online], 24 X 2024 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://uz24.uz/ru/articles/aov-10-24>>.
- Ukraina. Czas przemian po rewolucji godności*, red. A. Furier, Wydawnictwo Naukowe FNCE, Poznań 2017.
- Uzbekistan*, „Reporters without Borders” [online, dostęp: 15 VI 2025]: <<https://rsf.org/en/index>>.
- Uzbekistan: Zaključitel’noe zaâvlenie missii po itogam Konsul’tacij 2024 goda v sootvetstvii so Stat’ej IV*, „Meždunarodnyj valûtnyj fond” [online], 14 V 2024 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://www.imf.org/ru/News/Articles/2024/05/14/mcs-uzbekistan-staff-concluding-statement-of-the-2024-article-iv-mission>>.
- Uzbekskij âzyk*, „Ėnciklopediâ Krugosvet” [online, dostęp: 15 VI 2025]: <https://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/UZBEKSKI_YAZIK.html>.
- W 2024 r. 87,6 proc. Polaków regularnie korzysta z internetu – GUS*, „Polska Agencja Prasowa” [online], 16 XII 2024 [dostęp: 15 VI 2025]: <<https://biznes.pap.pl/wiadomosci/firmy/w-2024-r-876-proc-polakow-regularnie-korzysta-z-internetu-gus>>.
- „Yangi O’zbekiston” [online, dostęp: 15 VI 2025]: <<https://yuz.uz/uz>>.
- Zahvatov A., *Perehod na latinskij alfavit v Central’noj Azii okazalsâ neprostym*, „Nezavisimââ gazeta” [online], 8 XII 2024 [dostęp: 15 VI 2025]: <https://www.ng.ru/dipkurer/2024-12-08/11_9151_asia.html?id_user=Y>.